

Winkeldiefstal, een (te) riskante zaak?

Onderzoek naar een mogelijke samenhang tussen het plegen van winkeldiefstal en de verwachte gevolgen

mr. drs. H. Moerland en mr. J.G. Rodermond*

1. De rationele normovertreder

De vooronderstelling dat aan het beslissingsgedrag van potentiële normovertreders een rationeel proces ten grondslag ligt is — nog altijd — wijd verbreid. We zouden dat kunnen illustreren aan de hand van talloze voorbeelden, zoals het taalgebruik van officieren van justitie die, blijkens krantenverslagen, harde straffen eisen tegen een verdachte 'omdat het nu maar eens afgelopen moet zijn met ...' (waarbij op de plaats van de puntjes vele vormen van criminaliteit kunnen worden ingevuld). Ook in vakliteratuur komen we die vooronderstelling tegen. We beperken ons tot het geven van enige vrij willikeurig gekozen citaten, b.v.: 'Inbrekers plegen in het algemeen de aan hun activiteiten verbonden risico's zorgvuldig af te wegen tegen de vermoedelijke opbrengst daarvan' (Wessels en Huges, 1977, p. 68). Over snelheidsovertredingen lezen we: 'De weggebruiker evalueert of de voordelen groter of kleiner zijn dan de nadelen. Hierbij spelen de hoogte van de straf en het ervaren tijdverlies door het zich houden aan de limiet, een rol, alsmede het inzicht in de relatie met de veiligheid' (Mattie en Kraay, 1971, p. 358). Dergelijke ideeën worden ook algemener geformuleerd; zo zou men er in de zogenaamde 'law and order'-strategie van uit gaan dat 'misdadigers rationeel handelende volwassenen zijn, die vrijwillig voor een misdadig leven kiezen. Als de wetten nu maar strikt genoeg zijn en de handhaving is adequaat, met voldoende politie e.d., dan zal de misdadiger na afweging van het vóór en tegen niet voor de misdaad kiezen' (Grenough, 1978, p. 56).

Illustraties als de bovenstaande geven tevens aan hoe wij de rationaliteit van de potentiële normovertreder hier willen begrijpen. Uitgangspunt is dat mensen rekening houden met de mogelijke consequenties — waaronder die in het justitiële vlak — van hun gedrag; i.h.b. gaat het er om dat men zich bij de keuze uit een aantal gedragsalternatieven laat leiden door verschillen in de uitkomst die men verwacht. Achter ieder alternatief ligt een scala van mogelijke gevolgen, die stuk voor stuk kunnen worden ontleed in twee factoren: de kans dat het gevolg zich zal voordoen, en een beoordeling ervan in de zin van een waardering. Producten van kansen en (positieve dan wel negatieve) waarderingen kunnen vervolgens worden opgevat als baten resp. kosten. De keuze voor een bepaald gedrag wordt dan waarschijnlijker naarmate het saldo van de daarmee gepaard gaande baten en kosten positiever — of: minder negatief — is.

* Wetenschappelijke onderzoekers aan de Vakgroep strafrecht en criminologie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Wanneer we onze aandacht nu verder toespitsen op de *kostenkant* van het gedragsalternatief dat daarin bestaat dat een bepaalde — i.h.b. strafwettelijke — norm wordt overtreden, komen we terecht op het terrein van de sociale controle en vooral van de *afschrikking* (vgl. Grasmick and Bryjak, 1980, p. 471). Globaal verstaan we daaronder het achterwege laten van een gedraging uit vrees voor de onaangename consequenties die anderen (o.m. het strafrechtapparaat) mogelijk aan het gedrag in kwestie zullen verbinden. Beyleveld (1980, p. XXXVI) brengt de begrippen rationaliteit en afschrikking als volgt met elkaar in verband: ‘... if a deterrable act is one which is preventable by a calculation of its consequences, then in some minimal sense deterrence does presuppose rationality’. Anderen die het afschrikkingfenomeen in een dergelijk kader plaatsen zijn o.m. Geerken and Gove (1975) en Tittle (1980). Elders in zijn *Bibliography on General Deterrence* trekt Beyleveld de lijn door naar nutstheorieën (p. 131). Liever echter dan te pogen ons rationaliteitsbegrip in die richting nader uit te werken of te verbinden met een filosofisch-utilistisch perspectief, waarin de mens wordt gezien als ‘profit maximizer’, geven we nog een voorbeeld.

Denkbaar is, dat het gedrag van zwartrijders in het openbaar vervoer trekken vertoont van bovenbedoelde rationaliteit. Dat mensen rekening houden met de mogelijke consequenties van hun beslissing wél of niet de ritprijs te voldoen, door de kosten en baten van beide alternatieven tegen elkaar af te zetten. Je kunt gemiddeld x keer gratis met de tram mee zonder gesnapt te worden, de $(x + 1)^e$ keer is er een controle waaraan je niet kunt ontkomen en kost het je een boete van y gulden. Intussen heb je wel x tramkaartjes — corresponderend met een bepaald bedrag aan strippen of strippenkaarten — uitgespaard. Welk bedrag is groter? Niet iedereen die, soms terecht, meent dat het zwartrijden financieel voordeliger is maakt echter op die wijze gebruik van het openbaar vervoer. Er zijn namelijk ook andere dat de tot nu toe genoemde kosten (en baten) in het geding, b.v. die van schaamte en verbale afkeuring bij betrapping, eventuele morele bezwaren tegen het gebruik van openbaar vervoer zonder daarvoor te betalen, het ongemak voortdurend op te moeten letten of er geen controleurs instappen, enz. Al deze factoren kunnen de balans doen doorslaan in de richting van het besluit zich van een geldig plaatsbewijs te voorzien en oefenen m.a.w. een remmende werking uit op het verschijnsel zwartrijden.

Het is ook de vraag naar de effecten van sommige van zulke (veronderstelde) remmende factoren die in dit artikel centraal staat: *waardoor en in welke mate worden mensen van het plegen van een bepaald (normovertredend) gedrag weerhouden?*

Laat ons eerst het betreffende gedrag aanduiden.

2. De rationele winkeldief

Het terrein waarop onze beschouwingen zich verder toespitsen is dat van het ongewenste klantengedrag in de detailhandel (zie Moerland en Rodermond, 1980). In het bijzonder is het ons hier te doen om de rationaliteit en ‘afschrikbaarheid’ (deterribility) van een handelen dat we op dit moment niet specifiek willen omschrijven dan het — als bezoeker van een winkelbedrijf — opzettelijk meenemen van één of meer te koop aangeboden goederen, zonder daarvoor te betalen. Een dergelijk handelen kan worden gekwalificeerd als ‘winkeldiefstal’. Hieron-

der wlen we nu laten zien hoe de beslissing om al dan niet een winkeldiefstal te plegen in ieder geval van sommige zijden wordt verondersteld een zekere mate van rationaliteit te bezitten. Daarbij zal zowel het justitieel beleid t.a.v. winkeldiefstal aan de orde komen, als de stappen die binnen het detailhandelbedrijf worden ondernomen tegen het fenomeen in kwestie.

In beide gevallen gaat het erom, dat de winkeldief onaangename consequenties van zijn gedrag in het vooruitzicht worden gesteld. De meeste daarvan zullen zijn gelegen in het verlengde van de mogelijkheid dat de klant wordt betrappt. Dan pas ook kunnen zich eventueel de gevolgen voordoen, die de Nederlandse wetgever in zijn boodschap aan de potentiële winkeldief — art. 310 Sr. — noemt: gevangenisstraf, geldboete. Misschien uit scepsis t.a.v. de effecten die van zo'n wettekst uitgaan, getroosten heel wat winkelbedrijven zich de nodige moeite om de boodschap in kwestie nader onder de aandacht der klanten te brengen. Menig detaillist lijkt het winkelend publiek ervan te willen doordringen dat de kans op betrapting niet gering is en dat de ernst van hetgeen de betrapte klant te wachten staat niet moet worden onderschat. Dikwijls zal zo'n boodschap impliciet zijn, maar niet zelden wordt ze door de winkelier geëxpliciteerd, soms in woord en beeld: zelfs tralies en tranen worden de potentiële winkeldief voor ogen gehouden. Borden en plakaten met een tekst, dat in geval van winkeldiefstal de politie zal worden gewaarschuwd, worden in menige winkel aangetroffen. Datzelfde geldt voor mededelingen die suggereren dat de pakkans hoog is: zo wordt de aandacht gevestigd op de aanwezigheid van een t.v.-circuit, elektronische beveiliging van de koopwaar, steekproefcontroles, enz. Overigens wordt de boodschap omtrent de vervelende gevolgen die een winkeldief riskeert soms ook uitgedragen buiten de muren van het detailhandelbedrijf; met name in de Verenigde Staten gebeurt dat wel in de vorm van advertenties. Zo lezen we teksten als: 'Some people believe they'll never get caught shoplifting. Some people believe anything', en 'Carol () just traded a \$ 100 a week job for a \$ 3 belt' (bij een foto van een lege stoel achter een bureau). Ook: 'Everything has a price, shoplifting can cost you plenty'; zelfs werd winkeldiefstal afgeschilderd als 'a way to ruin your life'. En een tekst 'What's another word for shoplifting? Stealing' gaat vergezeld van een portret van een vrouw, op de foto voorzien van een (gevangenis-?)registratienummer.

Sommige detaillisten zouden — volgens berichtjes die af en toe in de pers opduiken — de namen van de door hen op winkeldiefstal betrapte klanten in hun zaak publiekelijk bekend maken, b.v. op een speciaal mededelingenbord: de winkeldief aan de schandpaal. De bron van de hiermee beoogde afschrikking is dan gelegen in een reactie van de zijde van het winkelbedrijf op een geconstateerde diefstal. Dat is ook de suggestie van de 'Rent A Thief'-methode, waarover wij lezen: bij een (Canadese) firma van die naam zouden bedrijven acteurs kunnen huren voor het spelen van de rol van betrapte winkeldief. Om de klanten erop te wijzen wat hun bij het plegen van een winkeldiefstal te wachten staat wordt een hele act opgevoerd, waarin de vernedering van betrapting en aanhouding treffend wordt uitgebeeld. We kunnen ons daarbij afvragen in hoeverre zo'n vertoning overeenkomt met een werkelijke gang van zaken. Niet zelden immers is er van detaillisten zijde sprake van het opzettelijk doen van mededelingen of het geven van voorstellingen van zaken, die apert onjuist of onwaar zijn. Te denken valt ook, in dit verband, aan b.v. gefingeerde technopreventieve voor-

zeningen, aan gewone spiegels die de indruk wekken doorkijkspiegels te zijn, e.d. Het publiek wordt geattendeerd op de aanwezigheid van camera's (met de tekst 'Smile, you're on Foto Vu' in een groot Amerikaans winkelbedrijf), maar zijn die camera's wel echt, zijn ze wel aangesloten? Zolang het winkelend publiek daar maar geloof aan hecht, zal het voor het afschrikkingseffect niet uitmaken.

Soortgelijke betekenis of invloed krijgen de gevolgen, die men van het plegen van een winkeldiefstal mag verwachten, toegekend in sommige van overheidswege uitgevaardigde stukken m.b.t. de onderhavige problematiek, alsmede in de opvattingen die organisaties van detailhandelondernemingen uitdragen, teneinde een bepaald justitieel beleid dienaangaande gevoerd te zien worden. Een enkele maal gebeurt dat vrij expliciet, zoals b.v. in het rapport van de werkgroep 'Bestrijding winkeldiefstallen', waarin wordt betoogd dat door het sepotbeleid (van dat moment) 'bij het publiek de indruk wordt gevestigd dat bij lichtere winkeldiefstallen van de overheid niet zoveel te vrezen valt' (p. 31), alsook o.m. dat 'de preventieve werking van repressieve maatregelen meer gelegen (is) in de mate van waarschijnlijkheid dat bij ontdekking enige sanctie zal volgen dan in de zwaarte van die sanctie' (p. 21) en dat 'de afdoening in eigen beheer door middel van een 'kaal pardon' zonder verdere voorwaarden moet (...) worden aangemerkt als een uit preventief oogpunt als regel te zwakke reactie op een gepleegde winkeldiefstal' (p. 27).

De vraag is natuurlijk waarop dergelijke uitspraken zijn gebaseerd. Wat is er eigenlijk bekend over een samenhang tussen het plegen van winkeldiefstal en de verwachtingen die men koestert m.b.t. de onaangename gevolgen die daaraan mogelijkerwijs zullen zijn verbonden?

3. Onderzoek naar de samenhang met verwachte gevolgen

Het onderwerp waaraan dit artikel is gewijd kunnen we dus tot op zekere hoogte aanduiden als *afschrikking van de potentiële winkeldief*. Verschillende methoden om het fenomeen afschrikking te onderzoeken komen aan de orde in de bibliografie van Beyleveld (1980); behalve veld- en laboratoriumexperimenten worden daarin genoemd studies die

- 'correlate crime and sanction variables using a cross-section of geographical units as the source of variation in the values of variables and 'objective' or 'official' data';
- 'use time changes as the primary source of variable variation';
- 'use both cross-sectional and time comparisons or even procedures which synthesise them (e.g. changes over time in a cross-section of geographical units)'; en
- 'studies using subjective (perceptual) variables and/or self-report data on crime'.

Wanneer we nu, als begin van een antwoord op de vraag door welke factoren en in welke mate mensen van het plegen van winkeldiefstallen worden weerhouden, een overzicht willen presenteren van de bevindingen die het empirisch onderzoek daarnaar heeft opgeleverd, zijn we aangewezen op studies van de laatste

categorie. We kennen b.v. geen studies, waarin het bestaan van een samenhang werd nagegaan tussen cijfers van geregistreeerde winkeldiefstallen en eigenschappen van de justitiële reactie op dat verschijnsel. Overigens behoeven we daar wellicht niet al te rouwig om te zijn, gezien het feit dat er vanuit methodologisch oogpunt soms nogal wat op dat type onderzoek kan worden aangemerkt, zie Moerland en Rodermond (1987, paragraaf 2).

Wat is dan de opzet van de studies, die ons misschien inzicht kunnen verschaffen in het op zich interessante verschijnsel dat zoveel mensen meestal gewoon betalen voor de boodschappen die ze in een winkel halen? De onderzoeker vergaart — d.m.v. een schriftelijke enquête of een interview, eventueel een combinatie van die technieken — bij zijn respondenten gegevens m.b.t. enerzijds hun subjectieve oordeel over allerlei mogelijke gevolgen van het plegen van een winkeldiefstal, en anderzijds gegevens m.b.t. de mate waarin zij zich — binnen een bepaalde periode — aan zulk gedrag schuldig hebben gemaakt (self-report). Statistische analyses wijzen vervolgens uit in hoeverre het één met het ander samenhangt.

Deze methode van onderzoek begon rond 1970 langzaam op gang te komen, en wordt inmiddels veelvuldig toegepast binnen het afschrikkingsonderzoek (zie o.m. Paternoster et al., 1982, p. 1238; Minor and Harry, 1982, p. 191 en Beyleveld, 1980, p. 378). Dergelijke studies hebben het voordeel dat ze recht doen aan het theoretisch inzicht dat percepties een rol spelen in het afschrikkingfenomeen: de subjectieve inschatting door individuele personen van de kans op het plaatsvinden van onaangename consequenties, alsmede van de ergheid daarvan. Ook lijkt — waar het gaat om de meting van de afhankelijke variabele — self-report de voorkeur te verdienen boven officiële registratie in enigerlei vorm (voor zover al bestaand voor dit type delinquentie). Tenslotte merken we nog op dat dit 'perceptuele afschrikkingsonderzoek' (zie Moerland en Rodermond, 1987, par. 4) de mogelijkheid biedt om het criminele gedrag in kwestie te onderzoeken op samenhang met niet alleen (verwachtingen omtrent) reacties van het strafrechtapparaat, maar ook met consequenties die door anderen eventueel daaraan zullen worden verbonden. We werken dat uit in volgende paragraaf.

4. Consequenties van het plegen van een winkeldiefstal

Enkele jaren geleden hebben wij — aan de hand van de resultaten van open interviews met mensen, deel uitmakend van het winkelend publiek — de mogelijke consequenties van het plegen van een winkeldiefstal onderscheiden naar een zestal niveaus (zie Moerland en Rodermond, 1984, p. 426-427):

a. de reactie van de klant zèlf op zijn gedrag, min of meer losstaand van het slagen of mislukken van zijn poging een artikel mee te nemen zonder ervoor te betalen; het gaat daarbij vooral om gevoelens die te maken hebben met morele aspecten en waardeoordelen (schaamte, spijt, wroeging, schuldgevoel, enz.);

b. de reactie van familieleden, vrienden, bekenden, enz.; net als bij *a* gaat het hier om een niveau waarop reacties kunnen plaatsvinden, zonder dat de klant bij het plegen van de diefstal wordt betrapt (een voorbeeld is de afkeurende reactie die een jeugdige winkeldief achteraf thuis kan ondervinden);

c. het optreden van toevallig in de winkel aanwezige personen. Afgezien nog van de mogelijkheid dat zo iemand het winkelpersoneel inlicht over de door hem waargenomen diefstal, zou de betrapting door b.v. een andere klant op zichzelf reeds als pijnlijk kunnen worden ervaren;

d. het optreden van de zijde van het winkelbedrijf. In de eerste plaats is daarvoor natuurlijk van belang dat men de stelende klant betrapt, of door derden van diens handelen op de hoogte wordt gebracht. Als mogelijke reacties werden door onze respondenten — naast vele andere — de volgende consequenties genoemd:

— de betrapte klant zal worden meegenomen naar het kantoortje van de winkelchef, de bedrijfsleider;

— verbale afkeuring (standje, berisping, waarschuwing);

— de betrapte klant zal de toegang tot de winkel worden ontzegd, eventueel zal hij zelfs meteen de zaak uitgegooid worden; en

— de politie zal worden gewaarschuwd;

e. het strafrechtapparaat kan op uiteenlopende wijzen reageren op een geval van winkeldiefstal; en

f. n.a.v. een eventueel optreden van politie en justitie kunnen weer informele reacties van derden plaatsvinden (vooral: stigmatisering);

In de variabelen, welke een rol spelen in het door ons geïnventariseerde — op een verschijnsel 'shoplifting' betrekking hebbende — perceptuele afschrikkingsonderzoek¹, zijn de mogelijke gevolgen van het plegen van een winkeldiefstal aanzienlijk minder gespecificeerd dan in bovenstaand overzicht. We willen de resultaten van bedoelde studies echter presenteren op een manier die enigszins bij deze indeling aansluit; we geven aan in hoeverre er in die studies een samenhang werd geconstateerd tussen het plegen van winkeldiefstal en (achtereenvolgens):

— gepercipieerde reacties van familie, vrienden, enz. (niveau *b*, te bespreken in paragraaf 5);

— verwachtingen omtrent betrapting ('getting caught' of 'being caught', gevolgen van niveau *d* (eventueel *c*, zie paragraaf 6);

— het gepercipieerde contact met de politie (verwachtingen omtrent 'getting caught by the police' en 'probability of arrest', gevolgen van de niveaus *d* en *e*, zie verder paragraaf 7); en

— verwachtingen omtrent overige aspecten van strafrechtelijke reactie (niveau *e*, te bespreken in paragraaf 8, i.v.m. de gepercipieerde kansen en risico's en de beoordeling van de ergheid van de consequenties in het justitiële vlak).

Vanwege het ontbreken van empirische gegevens daaromtrent moet de mogelijke samenhang met consequenties van de niveaus *a* en *f* onbesproken blijven. Kraut (1976) besteedt evenwel aandacht aan de mogelijkheid dat een op winkeldiefstal betrapte persoon door die gebeurtenis schade in zijn carrière zal ondervinden (zie paragraaf 8).

1. Het gaat daarbij om de volgende studies: BAILEY and LOTT (1976), JENSEN et al. (1978), KRAUT (1976), MINOR (1977), MINOR (1978), MINOR and HARRY (1982), PATERNOSTER et al. (1982), SALTZMAN et al. (1982), SILBERMAN (1976), TEEVAN (1976^a) en TEEVAN (1976^b).

We merken tenslotte nog op, dat we de methodologische merites van de geraadpleegde studies voorlopig geheel buiten beschouwing laten.

5. Samenhang met de verwachte reacties van vrienden, familie, enz.

In deze paragraaf zullen we een drietal studies aan de orde stellen, waarin o.m. is onderzocht in hoeverre het plegen van winkeldiefstal samenhangt met de reacties die men op een dergelijk gedrag verwacht van familieleden, vrienden, leraren, enz. Het betreft hier de studies van Bailey and Lott (1976), Kraut (1976) en Minor (1978).

Bailey and Lott (1976) meten niet de gepercipieerde *kans* op reacties van de zijde van familie en vrienden, maar een *ergheidsoordeel* daaromtrent. Ze maken onderscheid tussen 'severity of friends' reaction' en 'severity of parents' reaction'. Van enig verband met het plegen van winkeldiefstal blijkt geen sprake: de gevonden correlaties zijn uiterst zwak, en zelfs positief. Vervolgens onderzoeken zij of het ergheidsoordeel m.b.t. bedoelde reacties wellicht een rol speelt bij die mensen, welke de kans op arrestatie door de politie inschatten op een bepaald niveau: 'low', 'moderate' dan wel 'high'. Ook dan worden geen significante verbanden geconstateerd; wel zijn de correlaties dan negatief (behalve voor de groep respondenten die het 't meest waarschijnlijk acht te zullen worden aangehouden).

In het onderzoek van Kraut (1976) zijn reacties van vrienden, familie e.d. slechts in zoverre aan de orde, dat respondenten een inschatting geven van de mate waarin anderen het plegen van een winkeldiefstal door respondent zouden goedkeuren. Gemeten wordt de verwachte 'approval' van o.m. 'same sexed friend', 'opposite sexed friend', 'parents' en 'teacher'. Deze gepercipieerde waardeoordeelen blijken alle een duidelijke samenhang te vertonen ($p < .001$) met de door Kraut gebruikte 'shoplifting index', die is geconstrueerd aan de hand van de factoren:

- het aantal keren dat respondent in het afgelopen jaar een winkeldiefstal heeft gepleegd;
- het aantal keren dat respondent in zijn hele leven, ooit eerder, een winkeldiefstal heeft gepleegd; en
- de recentheid van de laatst gepleegde winkeldiefstal.

De sterkte van de samenhang varieert van +.15 ('approval by parents') tot +.44 ('approval by same sexed friends'), uitgedrukt in Pearsons correlatiecoëfficiënt (r).

Het derde onderzoek dat hier aandacht verdient is dat van Minor (1978). In 1977 ontwikkelt deze een 'Deterrence-Control Theory of Crime', door een element 'fear of sanctions' toe te voegen aan een pad-analytisch model, gebaseerd op Hirschi's theorie van sociale controle. Als onderdeel daarvan worden de 'anticipated informal sanctions from family and friends' door Minor (1978) onderzocht op hun mogelijke samenhang met o.m. het plegen van winkeldiefstal. Hij vindt geen significant verband voor de verwachte reacties van familie, wel daar waar het gaat om de verwachte reacties van vrienden ($\tau = -.24$, $p < .001$). Controle

voor de invloed van gepercipieerde formele sanctie levert geen ander beeld op (voor laatstgenoemde consequentie: $\tau = -.23$, $p < .001$).

6. Samenhang met het gepercipieerde risico van betrapping

Betrapping is in ieder geval in zoverre van betekenis als mogelijke bron van afschrikkingseffecten, dat ze — praktisch gesproken — een noodzakelijke voorwaarde vormt voor een daadwerkelijke confrontatie van de winkeldief met reacties van politie en justitie. Ook los daarvan echter kan het besef dat iemand in de gaten kan hebben dat je uit een winkel een artikel probeert mee te nemen, zonder daarvoor te betalen, al afschrikwekkend zijn. In de door ons onderzochte studies wordt overigens meestal in het midden gelaten of er in het verlengde van een betrapping nog aan zulke verdere — justitiële of andere — consequenties moeten worden gedacht, en zo ja, welke, zoals ook onduidelijk blijft om welk subject het bij betrapingen handelt: andere bezoekers van de winkel, verkopend of kassapersoneel, bedrijfsrecherche, enz. De betreffende onderzoekers hebben het over *perceptions of certainty / probabilities / chances / perceived likelihood of being caught*, en laten in het midden wat daaronder dient te worden verstaan. Hoe het ook zij, we willen de hier bedoelde consequenties van betrapping wel onderscheiden van *being caught by the police*, een mogelijk gevolg dat we in de volgende paragraaf aan de orde zullen stellen. We proberen de geconstateerde samenhang met verwachtingen omtrent betrapping nu als volgt in kaart te brengen.

Kraut (1976) vindt een significant verband tussen de gepercipieerde kans op betrapping en het gepleegd hebben van winkeldiefstal, uitgedrukt in de 'shoplifting-index' die we in de vorige paragraaf reeds noemden (de Pearson correlation bedraagt $-.24$, $p < .01$). Teevan (1976^a) — die zijn respondenten vraagt die kans in te schatten 'for all Canadians' — vindt geen verband. In een andere analyse (1976^b) constateert hij wèl samenhang tussen het plegen van winkeldiefstal en het antwoord op een retrospectieve vraag naar de subjectieve kans op betrapping (voor zover respondenten toegeven wel eens iets uit een winkel te hebben gestolen, dienen ze zich te verplaatsen in de situatie van vóór dat moment: 'did you think you'd be caught?'; $\gamma = -.23$, $p < .05$). Jensen et al. (1978) komen tot de bevinding dat het plegen van winkeldiefstal samenhangt met wat zij noemen een 'personal and qualitative measure of perceived risk), namelijk het antwoord der respondenten op de vraag 'whether they thought they could commit the act but not get caught' ($\gamma = -.39$, $p < .01$).

Tot slot noemen we de resultaten van twee studies die — in tegenstelling tot de eerdergenoemde — zodanig zijn opgezet dat uitspraken kunnen worden gedaan m.b.t. het causaliteitsaspect van een eventueel verband tussen het plegen van winkeldiefstal en het gepercipieerde risico op betrapping: het gaat om longitudinaal onderzoek, waarin *afschrikkingseffecten* (waarom het ons hier te doen is) kunnen worden onderscheiden van *ervaringseffecten*. Het gaat om de onderzoeken van Paternoster et al. (1982) en Minor and Harry (1982). Eerstgenoemden komen tot de conclusie dat er van de gepercipieerde kans 'of Generalized Others Being Caught' geen invloed uitgaat op het plegen van kleine (winkel- en andere) diefstallen ('stealing or shoplifting something worth less than ten dol-

lars'). De studie van Minor and Harry (1982) geeft nog wel een 'zero-order' afschrikkingseffect te zien van de gepercipieerde betrappingskans op het begaan van winkeldiefstallen ($\gamma = -.20, p < .001$), maar wat verdwijnt waar de onderzoekers een padanalyse verrichtten: 'these data present no support for the deterrence theory (...)' (p. 197).

7. Samenhang met het gepercipieerde risico van politiecontact

In de door ons bestudeerde onderzoeken komen we twee formuleringen tegen van consequenties, die een bepaald contact met de politie inhouden: die van *being caught by the police* en die van *being arrested* (of kortweg: *arrest*). Paternoster et al. (1982) onderscheiden deze gevolgen — zonder ze overigens nader te omschrijven — binnen één onderzoek. Bailey and Lott (1976) meten hun variabele 'Perceived probability of arrest' d.m.v. een vraag naar de kans die respondenten zichzelf geven 'of getting caught by the police', zoals Waldo and Chiricos (1972) dat deden met de vraag 'how likely the police were to catch "someone like yourself" if you (...) stole something (...)'.² Als verdere gevolgen worden door Bailey and Lott dan echter weer onderscheiden o.m. 'release by the police without arrest' en 'arrest but no conviction' (p. 109). Dergelijke onduidelijkheden voorlopig maar latend voor wat ze zijn, presenteren we hieronder de bevindingen van de door ons geïnventariseerde studies.

Bailey and Lott (1976) noch Teevan (1976^b) treffen verband aan tussen het plegen van winkeldiefstal en de gepercipieerde kans 'of being caught by the police'; datzelfde geldt voor Silberman (1976). Jensen et al. (1978) daarentegen — die het stellen van het gedrag in kwestie onderzoeken op samenhang met het antwoord op een, op winkeldiefstal toegesneden, vraag van het type 'Out of the last 100 times a juvenile stole something (...) how many would you guess resulted in an arrest?' — kwalificeren hun uitkomsten als 'consistent with the deterrence doctrine' (getoetst met chi-kwadraat, $p < .01$). Wat minder eenvoudig te interpreteren zijn de resultaten van het onderzoek van Minor (1977, 1978). In beide publicaties wordt melding gemaakt van een significante samenhang tussen het plegen van winkeldiefstal en een variabele 'Perception of certainty of formal sanction' (gemeten aan de hand van de beantwoording van o.m. de vraag 'Do you think you would get caught by the police?', althans voor zover tau als associatiemaat wordt gehanteerd: de analyse van 1977 geeft een tau te zien van $-.11$ ($p < .01$), die van 1978 — waarbij het aantal respondenten een fractie groter is — een tau van $-.13$ ($p < .001$).³ De publicatie van 1977 leert ons echter ook dat toepassing van een andere associatiemaat (Pearsons r) leidt tot de conclusie van het ontbreken van een dergelijke samenhang. Bovendien blijkt de gestandaardiseerde regressie-coëfficiënt van de betreffende variabele — berekend in het kader van een pad-analyse waarin ook andere variabelen van Minors 'Deterrence-Control Theory of Crime' worden betrokken — een zo geringe waarde te bezitten, dat de

2. SILBERMAN (1976) meet met een op dezelfde manier geformuleerde vraag een variabele, die hij 'Certainty of punishment' noemt.

3. Waar MINOR (1978) het verband tussen 'Certainty of sanction' en 'Shoplifting' controleert voor de invloed van de (gepercipieerde) sancties van familie en vrienden worden partiële tauwaarden gevonden van $-.13$ resp. $-.10$ (in beide gevallen $p < .05$).

vrees voor formele sancties niet eens is opgenomen in het model dat de variantie in het plegen van winkeldiefstal het best verklaart; overigens gaat het daarbij om niet meer dan vijf procent van die variantie.

Dan de resultaten van het longitudinale onderzoek m.b.t. de hier aan de orde zijnde gevolgen. Paternoster et al. (1982) vinden geen significante samenhang van het gepleegd hebben van een kleine (winkel- of andere) diefstal met de 'Perceived likelihood of generalized others being caught by police', en evenmin met de 'Perceived likelihood of generalized others being arrested'. Wel blijkt er een afschrikkingseffect te kunnen worden vastgesteld, waar de gepercipieerde kans op 'One's own arrest' als variabele wordt gehanteerd ($\gamma = -.30, p < .05$). Analyse van de uitkomsten van dit onderzoek door Saltzman et al. (1982) leidt tot een overeenkomstig resultaat: gebleken invloed slechts van de 'Perceived certainty of one's own arrest' (Yule's $Q = -.41, p < .01$). Maar ook hier leidt toepassing van een padanalyse weer tot andere inzichten: er wordt geen significant afschrikkingseffect meer gevonden, de analyse 'calls into question the empirical support for the deterrence doctrine' (p. 184).

8. Samenhang met verwachtingen omtrent verdere strafrechtelijke reacties

1. Gepercipieerde kansen

In een betrekkelijk gering aantal studies wordt het plegen van winkeldiefstal onderzocht op samenhang met de perceptie van het risico, dat verdergaande strafrechtelijke reacties zullen plaatsvinden. Hieronder presenteren we de bevindingen van het betreffende onderzoek.

Jensen et al. (1978) constateren een verband tussen het gedrag in kwestie en de mate van instemming die respondenten zeggen te hebben met de algemene — in de zin van: niet delict-specifieke — uitspraak 'People who break the law are almost always caught and punished' (getoetst met chi-kwadraat, $p < .01$). Onduidelijk is natuurlijk wat onder genoemde consequentie(s) moet worden verstaan.

Minder problematisch in dat opzicht is de studie van Bailey and Lott (1976). Zij vinden geen negatieve samenhang tussen winkeldiefstal en de 'Perceived probability of conviction', welke variabele wordt gemeten met behulp van een op dat delict toegesneden vraag '... what do you think *your chances* would be of getting caught and *convicted in court*?' (oorspronkelijke cursivering): 'contrary to our expectations, the correlations are positive, but low, for petty theft and shoplifting' (p. 104).

Silberman (1976, p. 445, 446) vindt geen verband tussen het plegen van winkeldiefstal en de antwoorden die zijn respondenten geven op de vraag 'whether they would be very likely, likely, unlikely or very unlikely to get the maximum [state] penalty if they were convicted of committing (shoplifting)'. Kraut (1976) daarentegen komt tot de vaststelling van een negatief verband (Pearsons $r = -.20, p < .001$) tussen de score van zijn respondenten op de eerdergenoemde 'shoplifting index' en hun score op een andere index, die van de 'likelihood of serious

consequences'. Overigens gaat het daarbij geenszins uitsluitend om gevolgen die van justitiële zijde aan een geconstateerde winkeldiefstal kunnen worden verbonden. We citeren (p. 361):

'Shoplifters also saw lower risks, operationalized in terms of the negative consequences of apprehension. Respondents estimated the likelihood of eleven consequences happening to them if they were caught shoplifting. The seriousness of the consequences had been previously rank ordered by pretest judges. They ranged from relatively minor ones such as being lectured by store personnel or having parents notified to more major ones such as arrest, conviction or jail, or harming career opportunities. These consequences were combined into an index by weighting the respondent's estimate of the likelihood of the consequence by its median seriousness rank. On this index, those who shoplifted more anticipated less serious consequences if caught'.

De 'Likelihood of no serious consequences' — gemeten met behulp van één enkele vraag — blijkt een positieve correlatie te vertonen met het plegen van winkeldiefstal (Pearsons $r = .17$, $p < .001$): 'those who shoplifted more (...) were more likely to predict that "nothing serious would happen" if caught' (p. 361-362).

Tot slot is er nog het resultaat van de longitudinale studie van Paternoster et al. (1982). Dezen gaan na of het plegen van kleine (winkel- en andere) diefstallen wordt beïnvloed door de 'Perceived likelihood of generalized others being convicted'. Waar ze gamma als associatiemaat hanteren kunnen de onderzoekers geen significant effect constateren, maar wel wanneer ze gebruik maken van Pearsons r ($= .12$, $p < .05$). Deze bevinding is echter — aangezien het teken van de gevonden samenhang *positief* is — 'contrary to the deterrence doctrine': i.p.v. een afschrikkingseffect lijkt veeleer sprake te zijn van een aanmoedigingseffect.

2. De ergheid of gepercipieerde strengheid van justitiële gevolgen

Teevan (1976^a) constateert geen verband tussen het plegen van winkeldiefstal en de gepercipieerde strengheid van de — 'for all Canadians' verwachte — straf: 'For shoplifting, those respondents who perceive a more severe punishment are not less likely to engage in that crime than those who perceive a less severe punishment' (p. 157). Weliswaar blijkt de gehanteerde associatiemaat (gamma) een hogere waarde aan te nemen wanneer de analyse wordt beperkt tot die respondenten die het risico op straf niet al te laag inschatten, maar een significant niveau wordt niet bereikt. Tot 'positieve' bevindingen komt Teevan wel, waar hij een andere variabele in zijn analyse betreft, namelijk de antwoorden van zijn respondenten op de vraag 'how they felt about going to prison': 'Using this measure of expected severity, the deterrence hypothesis is supported even without controlling for certainty'. Deze uitspraak wordt echter niet geschraagd door enig cijfer.

In een tweede publikatie over het onderzoek in kwestie maakt Teevan (1976^b) ook melding van een samenhang van het plegen van winkeldiefstal met het antwoord op een retrospectieve — vgl. par. 6 — vraag naar de gepercipieerde strengheid: $\text{gamma} = -.26$, $p < .05$.

Bailey and Lott (1976) treffen een zo zwakke correlatie aan tussen zelfgerapporteerd winkeldiefstal en gepercipieerde strengheid — geoperationaliseerd als het

antwoord op de vraag 'What do you think would happen to *you* if you were caught by the police committing the following crimes? 1. Release by the police without arrest; 2. Arrest but no conviction; 3. Conviction with probation and/or a fine only; 4. conviction and a jail sentence; 5. conviction and a prison sentence' — dat ze spreken van strijdigheid met hun hypothese van afschrikking. Controle voor de perceptie van de betrappingskans doet daaraan niet toe of af.

Tenslotte noemen we de studie van Minor (1978), waarin geen samenhang blijkt van het plegen van winkeldiefstal met de gepercipieerde strengheid van formele sancties.

9. Slotbeschouwingen

De hiervoor gepresenteerde bevindingen globaal samenvattend, moeten we constateren dat het verband tussen het plegen van winkeldiefstal en verwachtingen m.b.t. onaangename consequenties empirisch betrekkelijk weinig ondersteuning geniet. Dat kan betekenen dat aan het gedrag in kwestie een minder rationeel beslissingsproces ten grondslag ligt dan door sommigen wordt aangenomen. Er kan echter ook sprake zijn van ondeugdelijkheid van de gebezigde methode(n) van onderzoek, b.v. op het punt van het instrument waarmee wordt gemeten in hoeverre respondenten zich aan winkeldiefstal hebben schuldig gemaakt: de self-report-techniek. Wij hebben in deze beschouwingen de methodologie van het 'percentuele afschrikkingsonderzoek' tot nog toe nauwelijks geproblematiseerd, maar kunnen toch niet geheel voorbijgaan aan het feit dat daaraan de nodige haken en ogen zitten. Afgezien van zeer gedetailleerde commentaren in dat opzicht als — i.h.b. ook voor de afzonderlijke studies — geleverd door Beyleveld (1980), dient vooral het werk van Paternoster et al. (1982) te worden genoemd. Deze schrijvers ordenen bedoeld soort onderzoekingen aan de hand van criteria als (o.m.) de wijze van meting van de gepercipieerde risico's en de bij de statistische analyses gebruikte associatiemaat. Discrepanties in de uitkomsten van die perceptuele — geenszins tot het winkeldiefstalterrein beperkte — studies blijken voor een deel op dergelijke factoren te kunnen worden teruggevoerd.

Er is echter één methodologische kwestie, waarvan het belang dat van eerdergenoemde punten overschaduwde: die van de *causaliteit*. Wat beïnvloedt wat? Het plegen van strafbaar gedrag kan net zo goed van invloed zijn op de verwachtingen m.b.t. onaangename gevolgen als andersom. Met andere woorden: tenzij we te maken hebben met een longitudinaal of panelonderzoek — zoals van Paternoster et al. (1982) en van Minor and Harry (1982) — kan een geconstateerde samenhang tussen het plegen van winkeldiefstal en het gepercipieerde risico op straf evenzeer op een *ervarings-* als op een *afschrikkingseffect* berusten. Bovendien kan het om een schijnverband gaan: een correlatie die optreedt doordat beide soorten variabelen worden beïnvloed door een, niet aan het licht gebrachte, derde factor. Reden te meer om ook het onderzoek, waarvan de resultaten wél getuigen van een samenhang als we in dit artikel aan de orde stellen, kritisch te bekijken.

Tenslotte stippen we nog een punt aan, dat in de onderhavige literatuur volledig wordt veronachtzaamd: dat van de duidelijkheid in de communicatie tussen onderzoeker en respondent (alsook in die tussen schrijver en lezer). Waar we

— bij afwezigheid van serieuze pogingen de betreffende begrippen goed te omschrijven — al grote twijfels hebben aan de mogelijkheid van een betekenisvolle beantwoording van een vraag in hoeverre men zich heeft schuldig gemaakt aan 'winkeldiefstal', 'shoplifting', of zelfs 'shoplifting/petty theft', vragen wij ons eens te meer af waarvoor de antwoorden kunnen staan van de geënquêteerde die de waarschijnlijkheid moet aangeven dat bepaalde consequenties zich zullen gaan voordoen als hij een dergelijk gedrag zou plegen. In de meeste studies is niet of nauwelijks aangegeven welke betekenis moet worden toegekend aan de termen waarmee de mogelijke gevolgen van zo'n diefstal vaag worden aangeduid (reden ook waarom we die hierboven nogal eens onvertaald lieten). Mede daardoor is soms onduidelijk hoe verschillende consequenties — in één enquête aan de orde — zich tot elkaar verhouden, of het gaat om strikt gescheiden gebeurtenissen dan wel om overlapping.

Niet zelden is ook onduidelijk of bij het vragen van een kansoordeel m.b.t. b.v. het intreden van een gevolg 'conviction' risico's op de noodzakelijkerwijs daaraan voorafgaande consequenties (betrapping, vervolging) geïmpliceerd zijn. Voorts komen we in de geïnventariseerde studies een enkele maal een gevolg tegen, dat maar moeilijk in verband kan worden gebracht met een gedrag winkeldiefstal. Wat te denken van een risico 'of being caught by the police', waar het gaat om zogenaamde aangiftecriminaliteit? Een aldus geformuleerde consequentie is niet erg op het delict in kwestie toegesneden en lijkt nauwelijks van toepassing.

Veel van het percentuele afschrikkingsonderzoek is zeer algemeen van opzet, te weinig delict-specifiek. In sommige studies wordt zelfs nagegaan of er verband bestaat tussen de inschatting van globaal geformuleerde risico's of ergheidsoordelen en een 'measure of overall criminal involvement'. Juist echter door de vragen naar percepties en gedrag toe te spitsen op heel concrete en specifieke gebeurtenissen en situaties kan een onderzoeker niet slechts optimaal zijn theoretische inzichten toetsen, maar wellicht ook verbanden aan het licht brengen die rechtstreeks betekenis hebben voor het justitieel beleid. Binnen afzienbare tijd hopen wij de resultaten te publiceren van een longitudinale studie, waarin de mogelijke samenhang tussen het plegen van (een bepaalde vorm van) winkeldiefstal en de verwachte gevolgen van dat gedrag meer specifiek en gedetailleerd wordt onderzocht.

Bibliografie

BAILEY and LOTT (1976)

BAILEY, W.C. and LOTT, R.P., 'Crime, Punishment and Personality: An Examination of the Deterrence Question', *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1976, Vol. 67, no. 1, p. 99-109.

BEYLEVELD (1980)

BEYLEVELD, D., *A Bibliography on General Deterrence*, Westmead, Farnborough, 1980.

GEERKEN and GOVE (1975)

GEERKEN, M.R. and GOVE, W.R., 'Deterrence: Some Theoretical Considerations', *Law and Society*, Vol. 9, nr. 3, Spring 1975, p. 497-513.

GRASMICK and BRYJAK (1980)

GRASMICK, H.G. and BRYJAK, G.J., 'The Deterrent Effect of Perceived Severity of Punishment', *Social Forces*, Vol. 59:2, Dec. 1980, p. 471-491.

GRENOUGH (1978)

GRENOUGH, J.L., 'Het voorkómen van misdaden: een nieuwe benadering', *Justitiële Verkenningen*, 1978, nr. 8, p. 56-59.

JENSEN et al. (1978)

JENSEN, G.F., ERICKSON, M.L. and GIBBS, J.P., 'Perceived Risk of Punishment and Self Reported Delinquency', *Social Forces*, 1978, Vol. 57, No. 1, p. 57-78.

KRAUT (1976)

KRAUT, R.E., 'Deterrent and Definitional Influences on Shoplifting', *Social Problems*, Vol. 23, Febr. 1969, p. 358-368.

MATTIE en KRAAY (1971)

MATTIE, P. en KRAAY, J.H., 'Snelheidsbepalingen en politietoezicht', *Delikt en delinkwent*, 1 (1970/71), no. 7, p. 348-366.

MINOR (1977)

MINOR, W.W., 'A Deterrence-Control Theory of Crime', in: MEIER, R.F. (ed.): *Theory in Criminology - Contemporary Views*, Sage Research Progress Series in Criminology, Vol. 1, Beverly Hills Cal., 1977, p. 117-138.

MINOR (1978)

MINOR, W.W., *Deterrence Research: Problems of Theory and Method*, in CRAMER, J.A., (ed.) *Preventing Crime*, Beverly Hills Cal., 1978, p. 21-45.

MINOR and HARRY (1982)

MINOR, W.W. and HARRY, J., 'Deterrent and Experiential Effects in Perceptual Deterrence Research: A Replication and Extension', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 19, 1982, 190-203.

MOERLAND en RODERMOND (1980)

MOERLAND, H. en RODERMOND, J.G. (red.), *Winkeldiefstal? Een analyse van ongewenst klantengedrag*, Mededeling van het Juridisch instituut van de Erasmusuniversiteit, Rotterdam, 1980.

MOERLAND en RODERMOND (1984)

MOERLAND, H. en RODERMOND, J.G., 'Naar een rationele aanpak van winkeldiefstal', *Delikt en delinkwent*, 14 (1984), mei 1984, p. 415-434.

MOERLAND en RODERMOND (1987)

MOERLAND, H. en RODERMOND, J.G., 'Ontwikkelingen in het afschrikingsonderzoek', *Panopticon*, 1987, 8^e jg., nr. 4, p. 59-75.

PATERNOSTER et al. (1982)

PATERNOSTER, R., SALTZMAN, L.E., CHIRICOS, Th.G. and WALDO, G.P., 'Perceived Risk and Deterrence: Methodological Artifacts in Perceptual Deterrence Research', *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 73, No. 3, p. 1238-1258.

SALTZMAN et al. (1982),

SALTZMAN, L.E., PATERNOSTER, R., WALDO, G.P. and CHIRICOS, Th.G., 'Deterrent and Experiential Effects: the Problem of Causal Order in Perceptual Deterrence Research', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 19, 1982, p. 172-189.

SILBERMAN (1976)

SILBERMAN, M., 'Toward a Theory of Criminal Deterrence', *American Sociological Review*, 1976, Vol. 41 (June), p. 442-461.

TEEVAN (1976^a)

TEEVAN, J.A., 'Deterrent Effects of Punishment: Subjective Measures Continued', *Canadian Journal of Criminology and Corrections*, 1976, Vol. 18. p. 152-160.

TEEVAN (1976^b)

TEEVAN, J.A., 'Subjective Perception of Deterrence (Continued)', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1976, Vol. 13, p. 155-164.

TITTLE (1980)

TITTLE, C.R., *Sanctions and Social Deviance*, New York, 1980.

WALDO and CHIRICOS (1972)

WALDO, G.P. and CHIRICOS, Th.G., 'Perceived Penal Sanction and Self-Reported Criminality: A Neglected Approach to Deterrence Research', *Social Problems*, 1972, 19 (Spring), p. 522-540.

Werkgroep 'Bestrijding winkeldiefstallen' (1982)

Rapport van de werkgroep 'Bestrijding winkeldiefstallen', 's-Gravenhage, 1982.

WESSELS en HUGES

WESSELS, E.C. en HUGES, L.P.H., 'Inbraak en inbraakpreventie' in: V.D. WOLK (ed.), *De bedreigde burger*, Utrecht/Antwerpen, 1977, p. 62-86.